ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi
Online Thematic Journal of Turkic Studies
www.actaturcica.com
Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009 "Türk Kültüründe Av" Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun

Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av

Muharrem Kaya*

Uygarlık tarihine bakıldığında, insanın ilkel sürüden avcı toplayıcı, tarım ve sanayi toplumlarına geçiş sürecinde, avcılığın ekonomik, sosyal, siyasi, dinî faaliyetler sonucunda çeşitli anlamlar kazandığını görürüz. Antropologlar özellikle geçim tarzı itibariyle avcılık toplayıcılık yapılan paleolitik dönemden itibaren avcılığın kült hâline dönüştüğünü iddia etmektedirler. Geçimi avcılık ve toplayıcılığa bağlı toplumlarda, cinsiyete dayalı iş bölümü sonucunda erkeklerin avcılığa, kadınların toplayıcılığa yöneldiği de belirtilir.

Avrupa'da paleolitik dönemden kalan Magdalenin'deki Altamire resimleri, Solutre'deki kaya resimleri, Styria'daki Ejderhalar Mağarası'ndaki av hayvanlarının kalıntıları avcılığın ve av kültünün izleridir.[1]

Azerbaycan Gobustan, Moğolistan ve Sibirya'daki kaya resimleri, Baykal gölü çevresindeki şekiller, Pazırık Kurganı'nda ve Astana mezarlığında yapılan kazılarda ele geçen eserler, Uygur duvar resimleri, daha sonraki dönemde ahşap oyma, freskler, kumaş üzerine yapılan av tasvirleri, av minyatürleri,[2] Oğuz boylarının avcı kuşları ongun (totem) olarak seçmeleri,[3] Orhun Abideleri'nden *Dede Korkut Kitabı*'na kadar çeşitli yazılı kaynaklarda bulunan bilgiler, avcılığın Türk dünyasında da özel bir yere sahip olduğunu gösterir.

Avcılığın, bir geçim tarzı olarak varlığı, proto-Türk, Hun, Göktürk, Uygur, Selçuklu, Osmanlı tarihinde tespit edilebilmekte; Sibirya ormanlarından Anadolu içlerine kadar yaygınlığı da tarihî-coğrafi açıdan bu konunun önemini göstermektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr. Muharrem Kaya, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

[1] José Ortega Y Gasset, *Avcılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, Yapı Kredi yayınları, 2. baskı, İstanbul 2005, s. 43-44; Alâeddin Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara 1995, s. 67-70.

[2] Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatında Av Sembolizmi", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 76, Ocak-Şubat 1997, s. 18-20, 23-24; Fuzuli Bayat, "Sosyo-Ekonomik Bağlamında Avcılık Kültü ve Av İyesi", *Folklor/Edebiyat*, S. 44, 2005/4, s. 49.

[3] Çoruhlu, *agm.*, s. 21.

Avın bereketli olması için yapılan büyüler, çeşitli sakınmalar, verilen kurbanlar bize avla ilgili inançların bir kült hâline dönüştüğünü göstermektedir. Bir inanışın kült hâline gelebilmesi için şu üç unsurun bulunması gerekmektedir:

"a) Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti,

b) Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması,

c) Bu inancın sonucu olarak faydayı celp, zararı defedecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı."[4]

Bu üç unsur, genel olarak, av hayvanlarında ve onları etkileyen av iyesi, orman, dağ ruhuyla ilgili animistik inançlarda, av hayvanlarını ve onları yöneten ruhları etkileyerek avın bereketini arttırma büyülerinde, bu büyülerle beraber veya ayrıca yapılan adak, kurban, ziyaret gibi uygulamalarda görülmektedir. Böylelikle av kültü, inanış, nesne, uygulama şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu unsurları av öncesinde, av sırasında ve av sonrasında yapılanlar şeklinde ele alırsak hem insanlık tarihi hem de Türk dünyası kültürü içindeki yerini daha iyi kavramış oluruz.

Av Öncesinde Yapılanlar

Av öncesinde temiz olmak, kadınla birlikte olmaktan kaçınmak, av aletlerine kadın veya çocuk dokunmuşsa onu arındırmak çok yaygın inanış ve uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.[5]

Av büyüsü yapmanın temel amaçları da avın bol olmasını, avcının onu bulabilmesini, bulduğu zaman onu ele geçirebilecek teknikleri başarmasını sağlamaktır.[6] Av büyüsü, avı çoğaltmaz ama topluca korkuyu yenmeye, topluluğun ruhsal birliğini de sağlamaya yardımcı olur.

Türkler arasında da avcının ava çıkacağı gece cinsel ilişkiden kaçınması, kimseyle konuşmaması, gideceği yerler hakkında kimseye bilgi vermemesi, av eşyalarına kadınları ve çocukları dokundurmaması, geride kalanların ise avcılara yardımcı olması için orman ve dağ ruhlarına dualar etmesi şeklinde bilgiler kaynaklarda yer almaktadır.[7] Çukurova'da ise bu

---

[4] Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim yayınları, 2. baskı, İstanbul 2000, s. 113.
[5] Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Merkez Kitapçılık, İstanbul 2005, s. 25.
[6] Gasset, *age*., s. 45.
[7] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu yayınları, 5. baskı, Ankara 2000, s. 63; Bayat, *agm*., s. 51.

ruhların yerini evliyalar almıştır. Avcılar, evliya yatırlarından veya av alanındaki "ağaçtan ve saireden şeytana karşı uğur dilerler."[8]

Eğer av silahlarına bir kadın dokunmuşsa arçı ağacının dumanıyla arındırılır veya çocuklar tüfeğin üstünden üç defa atlatılır, köpeğin karnının altından geçirilir; böylelikle "çileye düşen" tüfek, "çileden çıkarılmış" olur.[9] Avcının köpeği yoksa kendisi tüfeğin üzerinden atlar.[10]

Av öncesinde ve sonrasında avın bereketli geçmesi için orman veya av iyesine kurban sunulur.

Av Sırasında Yapılanlar

Altaylı Türkler, ava gittiklerinde ormana girerken gülmemek, bağırmamak hatta konuşmamak gerektiğine inanırlar. Sibirya Türkleri ve Yakut avcıları, hayvanların insan dilini bildikleri için konuşulan her şeyin avcının zararına olabileceğini düşünürler. Bu sebeple bir tür sembolik avcı dili oluşmuştur.[11] Av hayvanlarının ve av aletlerinin adları yerine onu çağrıştıracak başka şeyler söylenir, örtmece (euphemisme) yapılır.

Şor avcılarının inanışlarına göre orman ruhları avcılardan hikâyeler, masallar dinlemeyi severler. "Hele müstehcen hikâyeler pek hoşlarına gider. Bunun içindir ki avcılar yanlarında bir usta hikâyeci bulundururlar. Bu hikâyeci avdan avcılar kadar hisse alır. Herhalde bu hikâyeci orman ruhlariyle iyi geçinmeyi sağlayan kam (şaman) rolünü ifa etmektedir."[12] Müstehcen hikâyeler anlatılmasını hem üremenin, çoğalmanın avcılık açısından önemli olmasıyla hem de avcılığın eski çağlardan beri erkeklerin uzmanlaştığı bir alan olması sebebiyle bir erkek edebiyatı oluşturmasıyla açıklayabiliriz.

Av sırasında ormanın belli yerlerine girilmez, su birikintileri kirletilmez. Ayrıca av hayvanlarını çok avlamak ve acı çektirerek zalimce öldürmek de yasaktır. Böyle yapılırsa ormanın ruhu avcıya kızar ve av vermez diye inanılır.[13] Böylelikle av hayvanlarının neslinin sürmesi de sağlanmış olur.

---

[8] Ahmet Caferoğlu, "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Tebliğler,* 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 170.
[9] Bayat, *agm*., s. 51.
[10] Caferoğlu, *agm*., s. 170.
[11] Caferoğlu, *agm*., s. 171; Bayat, *agm*., s. 52;
[12] İnan, *age*., s. 63.
[13] Bayat, *agm*., s. 52.

Av hayvanının kanı akıtılmaz. Taşlanarak, tuzağa düşürülerek, uçuruma veya bataklığa sürülerek öldürülür. Bunun sebebi, kanı akıtılırsa o av hayvanının tekrar dirilemeyeceğinden korkulmasıdır.

Av Sonrasında Yapılanlar

Avcılar avladıkları hayvanlardan belirli bir payı orman ruhuna sunarlar ki tekrar ava çıktıkları zaman orman ona av hayvanı sunsun, avları bereketli, kazasız belasız geçsin. Avlanan hayvanın kemiklerine zarar vermeden eti ayrılır, çünkü o hayvanın kemiklerinden tekrar dirileceğine inanılır. Azerbaycan'da av etinden lohusa kadına verilmez. Yakut inançlarında avlanan hayvanın kulaklarının erkekler tarafından yenilmesi yasaktır. Eğer yenirse avcının bir daha o hayvanı avlayamayacağına inanılır. Telengit avcıları da avladıkları hayvanın gözlerini yemez, ormana atarlar; böylelikle Altay'ın ruhunun (bir tür tabiat ruhu) o gözleri başka bir hayvana verir, av hayvanlarının sayısını çoğaltır. Telengit avcıları arpa unundan hamurla dağ keçisi ve geyik şekilleri yaparlar ve ormana bırakırlar; böylelikle ormanın ruhunun onları canlandırıp av hayvanlarını arttıracağına inanırlar.[14]

Avın paylaşılması da hem büyüsel inançlarla hem de toplumsal hiyerarşiyle ilgilidir.

Av İyesi

Avın bereketli olması için yapılan uygulamalar, av hayvanlarını dolayısıyla avcılığı yöneten bir ruhun varlığını ve ona inanmayı düşündürmektedir.

Av ruhu, iyesi, Şor avcılarında *Sañgr, Sañgır* adıyla ve insana benzeyen bir put şeklinde karşımıza çıkmaktadır. "Bunun üzerinde av hayvanlarının derilerinden parçalar asılır. Şorların inancına göre bu ruh süratli meral üzerinde gezer. Kendisini memnun eden avcılara bol av verir, darılırsa ormanları yakar, av hayvanlarını kaçırır, avcılara uyuz hastalığını gönderir."[15]

Başka Türk boylarında da av iyesinin orman, ağaç, hatta dağ iyesiyle birleştiği görülür. Mesela Çelkan, Tuba ve Kumandinlerde *Kanım* adıyla ağaçtan bir av iyesi yapılır. "Ağaçtan yapılan ve iki başlı olan bu tasvirin bir başına at tüyünden sakal yapılır. Avcılar, Kanım'ın tasvirini kendileri ile ava götürür ve onu her gün yedirmekle kansız kurban sunarlar.

---

[14] Bayat, *agm*., s. 51-52; Jean-Poul Roux, "Hayvanlar", çev. Gönül Yılmaz, *Mitolojiler Sözlüğü*, C. 1, yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe yayına hazırlayan: Levent Yılmaz, Dost Kitabevi yayınları, Ankara 2000, s. 377-381.
[15] İnan, *age*., s. 46.

Avcılar, Kanım'a müracaatla okudukları şarkıda onu ağaçla aynılaştırır ve dileklerde bulunurlar."[16] Çelkan avcıları için *Kanım* hem ormanın hem de avcılığın koruyucu ruhudur.

Orman kültüyle birleşen av kültü Yakutlarda da görülmektedir. "Yakut avcıları dokuz nefer orman tanrısı-ruhu bulunduğuna inanırlar. Bu ruhların en büyüğü Bay Bayanay denilen ruhtur. Bazılarına göre Bay Bayanay orman ruhlarının heyeti umumiyesine verilen isimdir. Bu ruhlar avcıları korurlar, onlara bereketli av ihsan ederler."[17]

Ormanın, dağın ruhu, canlı bir varlık olan ayı, geyik, alageyik, dağ keçisi şeklinde halk anlatılarında ve inançlarında görülür. Bu hayvanlar hem av alanı olan ormanı ve ormanın içindeki av hayvanlarını korurlar hem de avı düzenlerler. Pek çok efsanede bunlarla ilgili unsurlarla karşılaşırız. Özellikle bir ayı tarafından kaçırılıp onunla karı koca olan kızlarla ilgili efsane ve masallar Anadolu'da yaygındır.[18] Ayının adı söylenmez, tabudur, onun yerine Anadolu Türkmenleri "*Karaoğlan*", Eski Kıpçaklar "*aba*" (yani "baba") derler.[19]

Anadolu ve Orta Asya coğrafyasında yaratılan *Dede Korkut Kitabı* ve Manas Destanı'nda bu kültün izlerini görmek mümkündür.

***Dede Korkut Kitabı*'nda Av Kültüne Bağlı Unsurlar**

Avcılık, bir geçim tarzı olarak görüldüğünden dolayı, avcılığın insanın sosyal hayatında hayati bir önemi vardır.

Dede Korkut Kitabı'nda, Oğuz beyleri ava çıkmadıkları günü, boşa geçirilmiş bir gün olarak görürler. Salur Kazanun Evi Yagmalandugı[20] boyda, Salur Kazan, keskin şarabın etkisiyle, avlanma isteğini şöyle dile getirir: "Ünüm aŋlaŋ begler, sözüm diŋleŋ begler. Yata yata yanumuz aġrıdı, tura tura bėlümüz kurıdı. Yöriyelüm begler, av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik yıgalum, kaydalum, otağumuza düşelüm, yėyelüm içelüm, hoş gėçęlüm."[21] Fakat bu ava, içkinin verdiği sarhoşlukla çıkıldığı, av kültünün gerektirdiği kutsallığa saygı gösterilmediği, av, sadece ihtiras ve güç gösterisi haline dönüştüğü için sonuç felaket olur. Salur Kazan, uzun süren avdan döndüğünde evinin, obasının yağmalandığını "uçarda kuzġun [kalmış], tazı tolışmış yur[d]ında kalmış"[22] olduğunu görür.

---

[16] Bayat, *agm*., s. 53 (Potapov L. P., *Altayskiy Şamanizm*, Leningrad, 1991, s. 173'ten).
[17] İnan, *age*., s. 63.
[18] Roux, *agm*., s.377-381.
[19] İnan, *age*., s. 63.
[20] *Dede Korkut Oğuznameleri*, hzl. Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2001, s. 50-67.
[21] *age*., s. 50.
[22] *age*., s. 54.

Duha Koca Oglı Deli Domrul[23], hem insanların canını alan Azrail'i dolayısıyla Allah'ı tanımaz hem de güvercin hâline dönüşüp uçan Azrail'i doğanıyla avlamaya kalkar. Birkaç güvercin avlar. Fakat Azrail, atın gözüne görününce at ürker, Dumrul'u yere vurur, Azrail de canını almaya gelir. Dumrul, tabiatın, evrenin üstün gücüne karşı saygısızlık yapmıştır; canı alınacaktır. Şamanlıktan İslâmiyet'e geçiş döneminin izlerini taşıyan bu kitap, Deli Dumrul tipiyle bu durumu en iyi şekilde sergiler. Hikâyenin sonunda bilindiği gibi Allah'ın birliğine iman getirince, kendi canının yerine başka bir can bulması şartıyla bağışlanacaktır. Bu da aslında Şamanlıktaki ruh göçürme düşüncesiyle bağlantılıdır. Annesi babası vermeyip karısı canını vermek isteyince Allah, karısının ve onun canını bağışlar, annesinin ve babasının canını alır.

Begil Oğlu Emren[24] boyunda da kutsallığa saygı gösterilmemesi sonucunda bir cezalandırılma söz konusudur. Bayındır Han'ın yılda bir topladığı divanda, Begil, avda yaptığı hünerlerle övülür. Salur Kazan, Begil'in ok atmadan, yayı bileğinden çıkarıp av hayvanının boynuna atarak avı yakaladığını, eğer cılızsa kulağını kertip işaret bıraktığını, semizse boğazladığını anlatır ve bu hünerin ata mı insana mı ait olduğunu sorar. Beyler insanı söyleseler de Salur Kazan, hünerin atta olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Begil küser, karısının yanına gider. Begil, Oğuz'a asi olmak istediğini açınca, karısı, asi olanı, tanrının gölgesi olan padişahın da dolayısıyla tanrının da sevmeyeceğini söyler, gönlünü açmak için ava gitmesini önerir. Begil, avda, yüksek yerden atıyla birlikte uçar, sağ uyluğunu kırar.

Burada av kültüne karşı Begil, bir saygısızlık yapmıştır. Şöyle ki, av alanını yöneten, insanlara bu imkânı tanıyan aslında av iyesidir. Salur Kazan, hünerin atta mı, erde mi olduğunu sorarken aslında atla birlikte avcılara yardımcı ruhları da kastetmiştir. Begil de bu doğaüstü varlıklar karşısında benlik duygusuna engel olamayınca, çıktığı avda yaralanır. Üstüne üstlük düşmanın üzerine geldiğini öğrenince ailesiyle birlikte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Fakat onu, bu zor durumdan, hem sosyal hiyerarşiyi gözeten hem de kutsal alanın yüce varlığı Allah'ı anıp ondan medet uman oğlu Emren kurtarır.

Karısının sözüyle ava çıkan Begil, avın kutsallığına aykırı davranmıştır, bu yüzden de cezalandırılmıştır. Zira avcılık erkek işi olarak görülür.

---

[23] *age*., s. 115-123.
[24] *age*., s. 156-166.

Kazılık Koca oglı Yegenek[25] boyunda, Kazılık Koca şarabın etkisiyle akına çıkınca esir düşer. Yegenek onu ancak yıllar sonra esirlikten kurtarır. Şarap, sarhoşluk her işin başında Oğuz boyuna felaket getirir.

"Salur Kazan tutsak olub oglı Uruz çıkardugı"[26] boyunda, şahinci başı ile ava çıkan Salur Kazan, şahinin avı alamayıp Tomanın Kalesi'ne inmesi üzerine onu takip ederler. Yolda mola verip uzun süreli uykuya dalan Salur Kazan'ı tekürün askerleri esir edip bir kuyuya indirirler. Orada tıpkı bir şaman gibi yer altındaki kâfirlerin ölen atalarının ruhlarını rahat bırakmaz. Bu derecede eski Türk inançlarıyla bağlantılı unsurların bulunduğu bu anlatıda, avlanırken asla yapılmaması gereken bir hatanın sonucu üzerinde durulmuştur.

Herhangi bir olayı kutlamak için de av düzenlenir. Meselâ Bay Büre Beg Oglı Bamsı Beyrek[27] boyunda, Bamsı Beyrek, bezirgânların canlarını ve mallarını kurtarınca, Dede Korkut ona ad verir, sonra da ava çıkılır. "Kalın Oġuz begleri el götürdiler, du ƀ kıldılar. "Bu ad bu yigide kutlu olsun" dėdiler. Begler hep ava bindi. Boz ayġırın çekdürdi, Beyrek bindi.

Negâhından Oġuzuŋ üzerine bir süri geyik geldi. Bamsı Beyrek birin kova gėtdi."[28] Beyrek, bu av sırasında peşine düştüğü geyiği Banı Çiçek'in otağının önünde avlar. Banı Çiçek, dadısı Kısırca Yenge'ye geyikten pay istetir. Beyrek, geyiğin tamamını verir. Banı Çiçek, bu yiğidi tanımak ister. İkisi ava çıkıp at yarıştırır, ok atar, güreşirler, daha sonra da nişanlanırlar. Bilindiği üzere av hayvanı olan geyik, halk şiirinde de divan şiirinde de sevgiliyi belirtmek için kullanılan bir istiaredir. Beyrek'in geyiği avlaması ile Banı Çiçek'in gönlünü kazanıp nişan yüzüğünü takması adeta birleşmektedir. Çiftler arasında ava çıkıp ok atma şeklindeki üstünlük gösterisi Selcen Hatun ve Kan Turalı arasında da görülür.[29]

Av, büyük av yani topluca yapılan sürek avı, küçük av yani bireysel avlanma şeklinde ikiye ayrılır. *Dede Korkut Kitabı*'nda, genelde sürek avı düzenlenir. Sürek avları, sosyal dayanışmayı sağlar. Av, savaş kadar önem taşır. Askerî manevra kabiliyetini geliştirir.

Av tekniklerinin öğretilmesi de babaların oğullarına temel görevlerinden birisi olarak belirtilir. "Kazan Beg Oglı Uruz Begün Tutsak Oldugı"[30] boyda, Kazan, oğlu Uruz'a yay çekmediği, ok atmadığı, baş kesmediği, kan dökmediği için sitem eder. Bunun üzerine Uruz, bunları oğulun, babadan görmesi, gerektiğini söyleyince de Kazan, avcılığı oğluna öğretmek için meclisten izin ister: "A begler, Uruz hūb soyladı, şeker yėdi. Begler, siz yėŋüz içüŋüz,

---

[25] *age*., s. 139-145.
[26] *age*., s.177-187.
[27] *age*., s. 68-95.
[28] *age*., s. 71.
[29] *age*., s. 137.
[30] *age*., s. 96-114.

sohbetünüz tağıtmanuz. Men bu oğlanı alayın, ava gėdęyin. Yėdi günlik azuğıla çıkayın. Ok atduğum yėrleri, kılıç çalub baş kesdügüm yėrleri göstereyim. Kâfir ser-haddına Cızığlara, Ağlağana, Gökce Sağa aluban çıòayın. Sonra oğlana gerek olur, a begler!"[31]

İlk av, ilk avcı kahramana, ataya duyulan saygının ve o ilk avın enerjisinin, o zamana aktarılmasıdır. Bu anlamda ilk av, mitolojik bir özellik gösterir.

Uruz, ilk avından babasının yanında dönemez, çünkü düşmana esir düşmüştür. Fakat bunu bilmeyen babası, oğlunun düşmandan korkup annesinin yanına kaçtığını düşünüp hiddetlenir. Kazan, karısı Burla Hatun'un yanına gider. Burla Hatun da, Boğaç'ın annesi gibi, oğlunun ilk avı olduğunu bildiği için attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırır, Oğuz beylerine toy vermek ister. Fakat oğlunun babasının yanında gelmemesi üzerine üzülür, kocasına hiddetlenir. Önce tek başına Kazan, daha sonra ona yetişen diğer beyler ve Burla Hatun düşmana hücum eder, Uruz'u kurtarırlar.

Gençler çocukluktan çıkıp ergen olduklarını ispat etmek için bir tür erginlik sınavına (inituation) girmek zorundadır. Bu da bir hayvanı avlamakla, onu öldürmekle olur. Uruz Bey, bu sınavdan başarıyla çıkamamıştır. Çünkü düşmanın ani baskını karşısında yanındaki adamları ölmüş, kendisi esir düşmüştür.

Dirse Han Oglı Bogac Han[32] boyunda, Boğaç'ın bir boğayı öldürmesi, bir erginlik sınavını düşündürmektedir. Üstelik av hayvanlarının kanının akıtılmaması ilkesi de yerine getirilmiştir; başına vurulan iki yumrukla hayvan can vermiştir.

Oğuz boylarında, babası dururken evladının ava çıkması hoş karşılanmaz. Kırk namert, Dirse Han'a Boğaç'ı kötülemek için ondan habersiz ava çıktığını, avladıklarını da annesine götürüp beraber yediklerini söylerler. Boğaç, babasının isteğiyle birlikte ava çıkarlar, geyikleri, avlaması için babasının önüne sürer. Oğulun bu hareketi, bir anlamda babasının otoritesini kabul ettiğinin bir göstergesidir. Zira otorite zaafa uğrarsa ilahi düzen bozulur.

Kırk namert, av sırasında, Dirse Han'ı, Boğaç'ın geyiklere ok atarken, babasına nişan alacağını söyleyerek kışkırtırlar. Babası Dirse Han'ın okuyla, Boğaç yaralanır. O, yaralı yatarken, iki köpeği adeta koruyucu ruhlar gibi onun üzerine gelen kuzgunları, kargaları kovalar. Sonra boz atlı Hızır gelir, yarasının iyileşeceğini, annesinin sütü ve dağ çiçeğiyle yapılan merhemi sürmesini söyler. Hızır, halk kültüründe, ata kültünün ve tabiat kültünün temsilcisidir, burada ise adeta bir av iyesi gibi, iyi avcı olan Boğaç'ı korur, ölümden kurtarır.

---

[31] *age*., s. 98.
[32] *age*., s. 35-49.

Bir çember içine alınan av hayvanlarını ilk avlama hakkı, hakana, beye verilir. Daha sonra avlanma sırası hakanın oğullarına, devlet üst düzey yöneticilerine ve askerlere gelir. Avın paylaşılmasında da tıpkı ilk av hakkında olduğu gibi av hayvanının eti hiyerarşik bir şekilde pay edilir. İlk pay hakkını bazan ak sakallı birisi veya bir çocuğun aldığı da görülür. Avdan pay verme, "*uca*" kelimesinin söylenmesiyle bile gerçekleşir. Bu bir yönüyle imecedir.[33] Bu işlem aslında paylaşma ile avın bereketinin arttırılması inancına dayanmaktadır. Karadeniz'de deniz balıkçılığında da aynı paylaşma görülür.

Manas Destanı'nda Av Kültüne Bağlı Unsurlar

Manas Destanı'nda kahramanlar daha çocukken çalı çırpıdan silah yapıp oyalanmaktadırlar. Manas'ın mızrağı, kılıç, balta, ok, süngü, çıda, hançer, savaşlarda kullanılan güç, cesaret, akıl gerektiren silâhlardır. Tüfek ve top da bu destanda yer alır.[34]

Bazı hayvanların koruyucusu olan ruhlarla ilgili Manas Destanı'nda çeşitli bilgilerle de karşılaşırız: Oysul Ata, develerin; Kayberen, dağlı geviş getiren hayvanların; Babedin (Bahaeddin Nakşıbendî), sığırların koruyucu ruhudur.[35]

Sık orman, insanların hayatına hükmeden bir güç olarak destanda yer alır.[36] Bu da yine animistik inançlarla bağlantılı olarak orman ruhunun eserdeki varlığının bir delilidir.

Manas Destanı'nda yırtıcı avcı hayvanlardan ayı, kaplan, vaşak, pars, küdörü (büyükçe tilki), kahramanların kuvveti, cesareti ve fiziki yapısını ifade etmede benzetme unsuru olarak kullanılırlar.[37] Bu hayvanların ruhunun, onu avlayan avcılara geçtiğine inanılması, av kültüyle ilgili yaygın inanışlardandır.

Manas Destanı'nda kahramanların av kuşları ve av köpekleri, onların en yakın arkadaşlarıdır, onlara tehlikeleri haber vermeye çalışırlar. Hatta Manas öldüğü zaman atı, tazısı ve ak şumkar (bir avcı kuş, sungur) onun mezarı başında ağlar, yas tutar.[38] Destanda tazı ve sungur, Allah'ın gönderdiği feriştelerle (ruh) insan gibi konuşabilen varlıklar olarak yer alır.[39] Adeta Manas'a yardımcı av ruhları gibidirler.

---

[33] Caferoğlu, *agm*., s. 170; Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret yayınları, 2. baskı, İstanbul 1998, s. 176; Jean-Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 118.
[34] Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1995, s. 364-367.
[35] *age*., s. 240.
[36] *age*., s. 548-549.
[37] *age*., s. 223.
[38] *age*., s. 218.
[39] *age*., s.219-220.

Manas Destanı'nda kahramanlar vakit geçirmek için ava çıkar veya oyun oynarlar:

"Sıkılırsa kulan avlayalım,

Sıkılmazsa ordo atalım, çoram"[40]

Avlanma, yırtıcı kuşlar ve tazılarla yapılmaktadır: "İt koyverip kuş sal!"[41]

Eğitilmiş tazı ve sungur, saklanan yabani hayvanı yerinden çıkartmak için salınır. Sungur, göl civarından kuğu, kaz ve ördek avlamakta, tazı ise tepelerden dağ koyunu, dağ keçisi ve geyik avlamakta kullanılır. Av hayvanı olarak bunların sıkça tekrarlanması, bunların iyi avlar olduğunu gösterir. Av hayvanları arasında *bökön* (bir karaca cinsi), *maral* (dişi geyik), *arkar* (dağ koyunu), *kulca* (dağ koçu), *geyik*, eti için; *kara samur, kundus, cambı*, kürkü için avlanan hayvanlardır. *Kulan* (yabanî eşek) ise tazının beslenmek için avladığı hayvandır. [42]

Manas'ın avcılıkla ilgili gördüğü rüya, Almambet'in on tâbi olmasını önceden haber verir niteliktedir. Ak şumkarı uçurunca, bir çok kanatlı hayvan Manas'ın ayağına kapanıp ölür. Ak tayganı salıverince de dört ayaklı Kayberen aynı şeyi yapar. Bu rüya "aziz hanın oğlu gelip sende kalacak" yani ona tâbi olup Manas'la birlikte savaşacak diye yorumlanır.[43]

Dede Korkut Kitabı'nda kahramanların ilk avları veya kahramanlıkları sonucunda kendilerini ispat etmelerine veya yaptıkları işe göre ad almalarına Manas Destanı'nda rastlanmamaktadır.[44]

Sonuç olarak insanlık tarihinin en eski ve hâlâ devam eden uğraşlarından birisi olan avcılık, inanç unsurlarıyla Türk dünyasının kültürel katmanlarında izler bırakmıştır. Anadolu coğrafyasında üretilen Dede Korkut Kitabı ve Orta Asya coğrafyasının kültürel ürünü Manas Destanı'nda avcılık kültünün çeşitli izleri de tespit edilebilmektedir. Bunlar avın kutsallığıyla bağlantılı inanışlar ve av hayvanlarıyla ilgili uygulamalar şeklinde görülmektedir.

Av kültü ve ona bağlı orman kültü, dağ kültü, *Dede Korkut Kitabı*'nda ve Manas Destanı'nda hem tabiatı hem de insan hayatını, toplumu düzenleyen kutsallıklar olarak işlev görürler.

Kaynaklar

Armstrong, Karen, *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Merkez Kitapçılık, İstanbul 2005.

---

[40] *age*., s. 430.
[41] *age*., s. 431.
[42] *age*., s. 431, 224-225.
[43] *age*., s. 580-581.
[44] *age*., s. 257.

Bayat, Fuzuli, "Sosyo-Ekonomik Bağlamında Avcılık Kültü ve Av İyesi", *Folklor/Edebiyat*, S. 44, 2005/4.

Caferoğlu, Ahmet, "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Tebliğler,* 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatında Av Sembolizmi", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 76, Ocak-Şubat 1997.

Dede Korkut Oğuznameleri, hzl. Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2001.

Gasset, José Ortega Y., *Avcılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, Yapı Kredi yayınları, 2. baskı, İstanbul 2005.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu yayınları, 5. baskı, Ankara 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim yayınları, 2. baskı, İstanbul 2000.

Roux, Jean-Paul, "Hayvanlar", çev. Gönül Yılmaz, *Mitolojiler Sözlüğü*, C. 1, yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe yayına hazırlayan: Levent Yılmaz, Dost Kitabevi yayınları, Ankara 2000, s. 377-381.

Roux, Jean-Paul, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret yayınları, 2. baskı, İstanbul 1998.

Şenel, Alâeddin, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara 1995.

Yıldız, Naciye, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1995.